

بررسی سیر گرایش موضوعی پایان‌نامه‌های کارشناسی ارشد علم اطلاعات و دانش‌شناسی دانشگاه‌های دولتی

شهر تهران بین سال‌های ۱۳۸۴ تا ۱۳۹۰

مجید شیرزاد*

علی حسین پناه**

عبدالرسول جوکار***

دریافت: ۹۲/۱۲/۰۱

پذیرش: ۹۳/۰۹/۰۴

چکیده

هدف: در این پژوهش به بررسی سیر گرایش موضوعی پایان‌نامه‌های کارشناسی ارشد دانشگاه‌های دولتی شهر تهران بین سال‌های ۱۳۸۴ تا ۱۳۹۰ پرداخته شده است. هدف این تحقیق مشخص نمودن فراوانی گرایش موضوعی پایان‌نامه‌های دانشگاه‌های دولتی شهر تهران می‌باشد، که دسته‌بندی موضوعی بر اساس طبقه‌بندی لیزا صورت گرفته است.

روش شناسی: این پژوهش با روش تحلیل محتوا و روش کتاب‌سنجی انجام گرفته و جامعه مورد مطالعه، تعداد ۱۵۴ عنوان پایان‌نامه در دوره کارشناسی ارشد در دانشگاه‌های تهران، تربیت مدرس و دانشگاه علوم پزشکی ایران می‌باشد. ابزار گردآوری اطلاعات لیست کنترل بوده است.

یافته‌ها: یافته‌ها نشان می‌دهد که دانشگاه تهران در بین دانشگاه‌ها، بیشترین فراوانی را در تدوین پایان‌نامه‌ها به خود اختصاص داده و همچنین بیشترین فراوانی در گرایش‌های موضوعی به موضوع "خدمات و استفاده" با (۲۱/۴۳ درصد) اختصاص دارد و کمترین فراوانی مربوط به موضوع "سازماندهی" با (۴ درصد) می‌باشد. ۳۰ عنوان پایان‌نامه‌ها در سال ۱۳۸۵ تدوین یافته است که در بین سال‌های مورد مطالعه بیشترین فراوانی را به خود اختصاص داده است.

نتیجه‌گیری: گرایش پرداختن به مباحث نظری و یا روش‌های پژوهشی که لازمه این نوع پژوهش‌ها است، کمتر شده است. روند رو به زوال روش پژوهش «کتابخانه‌ای» در پایان‌نامه‌های این رشته حاکی از این امر است.

واژه‌های کلیدی: گرایش موضوعی، علم اطلاعات و دانش‌شناسی، کتابداری و اطلاع‌رسانی، پایان‌نامه.

* عضو هیئت علمی دانشگاه پیام نور و دانشجوی دکتری رشته علم اطلاعات و دانش‌شناسی (بازیابی اطلاعات) دانشگاه شیراز؛ mshml362@yahoo.Com (نویسنده مسئول)

** دانشجوی دکتری رشته علم اطلاعات و دانش‌شناسی (مدیریت اطلاعات) دانشگاه آزاد واحد همدان و سرپرست مرکز اسناد فنی شرکت پتروشیمی ایلام؛ alihpili@yahoo.com

*** استاد دانشگاه شیراز و مدیر بخش علم اطلاعات و دانش‌شناسی؛ ajowkar2003@yahoo.com

مقدمه

بررسی پژوهش‌ها در هر کشوری نشان می‌دهد که در حوزه‌ای خاص چقدر پژوهش انجام شده است و گرایش پژوهشی چیست؟ از آنجا که در مقاطع زمانی گوناگون تمرکز و گرایش به موضوع‌ها به علل پیشرفت‌های فناوری و علمی متفاوت است، روند و گرایش در انجام پژوهش نیز باید مطابق با آنها و در راستای پاسخگویی به نیازها متحول شود (یوسفی، ۱۳۷۹).

بلوغ، پویایی، و نو اندیشی هر رشته علمی را می‌توان با توجه به فعالیتهای پژوهشی آن رشته سنجید. تجلی این فعالیت‌ها ممکن است به صورت‌های گوناگون باشد که این گونه‌گونی به تناسب رشته علمی و ضرورت‌های آن متفاوت است. بستر این فعالیت‌ها ممکن است در کلاس درس، آزمایشگاه، کارگاه صنعتی، کتابخانه، و مانند آن باشد؛ اما بستر عمل و آزمایش حوزه علمی هر چه باشد، داوری در باره نتایج و تجربه‌های کسب شده تنها از طریق صورت مکتوب یا مضبوط آنها میسر است و این نکته کم و بیش مورد اتفاق نظر کلیه دست‌اندرکاران فعالیت‌های علمی است. زیرا هر یافته پژوهشی جز از طریق به داوری خواندن صاحبان رای و نظر به مرتبه علمیت نمی‌رسد، و این داوری نیز جز از طریق مکتوب کردن آنها میسر نیست (حری، ۱۳۷۹).

اصولاً هر دانشجویی، به ویژه در مقطع کارشناسی ارشد و دکتری، برای خاتمه کار خود، لازم است اثری تحقیقی را تهیه و تحویل نماید. این اثر در واقع عصاره و چکیده فعالیتهای آموزشی و پژوهشی او محسوب می‌شود. پایان‌نامه‌ها به معنای تأیید پایانی کار تحصیلی یک دانشجو است و نشانگر فعالیتهای منسجم او به حساب می‌آید که با راهنمایی و ارشاد استاد راهنما و استادان مشاور آن را به پایان می‌رساند. نباید چنین تصور شود که پایان‌نامه‌ها همانند همه درسهای دیگر جنبه تمرینی دارد. در نگارش پایان‌نامه و یا رساله با توجه به اینکه مدت قابل توجهی وقت صرف می‌شود و برحسب اینکه ارزش پایان‌نامه دوره کارشناسی ارشد و یا دکتری باشد بیش از یک یا چند واحد درسی است چنین تصویری درست نیست (فدائی، ۱۳۷۵).

اصولاً مواد غیرکتابی از نظر محتوای اطلاعاتی اهمیت زیادی دارند. معمولاً آثار پژوهشگران پیش از آن‌که به صورت کتاب در اختیار علاقه‌مندان قرار گیرند، در نسخه‌های محدود به شکل مقاله در نشریات، سمینارها، پایان‌نامه‌ها، انتشارات دولتی و امثال این‌ها منتشر می‌شوند. یکی از این منابع اطلاعاتی با ارزش، پایان‌نامه‌ها هستند که همه‌ساله مقدار زیادی از امکانات مالی دولت و بخش قابل توجهی از نیرو و وقت اعضای هیئت علمی دانشگاه‌ها و دانشجویان صرف آن می‌شود (آزرانفر، ۱۳۸۵).

پایان‌نامه‌ها، رساله‌ها، تزه‌های موضوعی که در مراکز آموزش عالی طرح می‌شود، از منابع تحقیقاتی هستند و نقش آنها در کمک به محققان و متخصصان رشته‌های مختلف مشهود است. ویژگی ژرف‌نگری و یا محدود بودن دامنه کار پایان‌نامه از لحاظ پژوهش بسیار با اهمیت است، نگارنده پایان‌نامه برای یافتن سابقه کار یا شواهد تحقیق، متون و منابعی را جستجو می‌کند که گاه از چشم دیگران به دور مانده است (بنی‌اقبال، ۱۳۶۸).

با گذشت بیش از چهل و اندی سال از آغاز فعالیت‌های آموزشی و پژوهشی رشته کتابداری و اطلاع‌رسانی در ایران، کارنامه پژوهشی آن باید مورد مطالعه قرار گیرد تا بتوان گرایش‌ها، خلاءها و در مجموع تصویر کلی پژوهش را در این رشته باز شناخت و سوگیری موضوعی تحقیقات انجام شده علی‌الخصوص پایان‌نامه‌ها را در طول زمان دریافت. پژوهش حاضر نیز با بررسی پایان‌نامه‌های مقطع کارشناسی ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی، درصدد دست یافتن به پاسخی مناسب برای کشف چگونگی روند گرایش موضوعی پایان‌نامه‌ها در ایران است (حری، ۱۳۷۸).

یکی از متون پژوهشی که نقش قابل توجهی در تولید اطلاعات علمی ایفا می‌کند و باید ایفا کنند، پایان‌نامه‌ها هستند. این متون به لحاظ امکان تبادل نقطه نظرات دانشجو با اساتید راهنما و مشاور در تدوین پایان‌نامه و نظارت مستمر آنان در جهت کاهش خطاها و لغزش‌ها و همچنین به دلیل پرداختن به موضوعات بدیع و ارائه نگرشهای نو نسبت به مسائل پیشین حائز اهمیت هستند. از سوی دیگر با توجه به ویژگی ژرف

اکثر دانشجویان رشته‌های مختلف آگاهی اندکی پیرامون پایان‌نامه و موضوعات بررسی شده در آن رشته‌ها دارند. چه بسا پایان‌نامه‌هایی همسان در دانشگاه‌های مختلف کشور ارائه و موجب اتلاف نیرو و وقت گردد. از این رو با توجه به مراتب فوق، پژوهش حاضر بر آن است که کلیه پایان‌نامه‌های کارشناسی ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی ارائه شده در سال‌های (۸۴ تا ۹۰) در دانشگاه‌های دولتی شهر تهران را از نظر روند موضوعی آنها را مورد بررسی قرار دهد.

به نظر می‌رسد که با مطالعه روند گرایش موضوعات پایان‌نامه‌های رشته کتابداری و اطلاع‌رسانی، می‌توان به وجهی از سیر تحول و پیشرفت این حوزه علمی پی برد. این پژوهش بر آن است تا از طریق مطالعه حوزه‌های موضوعی پایان‌نامه‌ها، روند گرایش این موضوعات، تصویری از حیات علمی و تحولات رشته کتابداری و اطلاع‌رسانی ارائه کند. این پژوهش بر آن است که مشخص کند گرایش در تحقیقات این رشته به سمت چه موضوعاتی است و کدام حوزه‌های موضوعی به مرور زمان مورد توجه کمتر یا بیشتری قرار گرفته‌اند و امروزه روند موضوعی در پژوهش‌های ملی و بین‌المللی رشته کتابداری و اطلاع‌رسانی به طرف کدام حوزه‌های تخصصی خیز برداشته است.

هدف اصلی این پژوهش تحلیل محتوای موضوعی پایان‌نامه‌های رشته کتابداری و اطلاع‌رسانی بین سالهای ۱۳۸۴ تا ۱۳۹۰، به منظور کشف سیر تحول موضوعی، توزیع موضوعی، شناسایی تعداد پایان‌نامه‌های ارائه شده در هر مقوله موضوعی است. همچنین ارائه سیر تحول موضوعی پایان‌نامه‌ها در طول سالهای مورد بررسی و همچنین تحول آن در دانشگاه‌های مختلف است.

همچنین این پژوهش اهداف جزئی تر دیگری را هم مدنظر دارد:

- ۱- تعیین تعداد پایان‌نامه‌های ارائه شده طی سالهای مورد نظرو به تفکیک هر سال.
- ۲- تعیین تعداد پایان‌نامه‌های ارائه شده به تفکیک گروه‌های موضوعی.

نگری و محدود بودن دامنه کار در تدوین پایان‌نامه سبب می‌شود که برای یافتن شواهد تحقیق یا سابقه کار، متون و منابعی جستجو شود و مورد استفاده قرار گیرد که گاه ممکن است از چشم دیگران دور بمانند. ماهیت منابع و روی آوردن به اسناد و مدارکی که شناسایی و دستیابی به آنها با دشواری صورت گرفته سبب می‌شود که فهرست مأخذ پایان‌نامه‌ها، منبع با ارزشی برای آگاهی نسبت به متون مربوط به موضوعی کاملاً محدود باشد. همین ویژگی سبب می‌شود که پایان‌نامه‌ها از دو دیدگاه در رشته‌های مختلف دانشگاهی و پژوهشی مورد توجه قرار گیرند: یکی به عنوان مدرک مفید پژوهشی (به اعتبار متن تحقیق) و دیگری به مثابه نوعی کتابشناسی تخصصی (به اعتبار فهرست مأخذ پایانی) (حری، ۱۳۷۲).

پایان‌نامه و رساله باید راه نشان دهند، ذهن دانشجو را در مسیر مسائل اجتماعی به حرکت در آورد و او را برای آینده‌ای بهتر آماده سازند. البته این به این معنا نیست که پایان‌نامه‌ها صرفاً باید مسائل کاربردی را مد نظر داشته باشند و مسائل نظری را مورد توجه قرار ندهند بلکه به این معناست که به خاطر فراوانی مسائل کاربردی، درگیر شدن در این گونه موضوعات هم برای دانشجو جاذبه بیشتری دارد و هم اومی تواند ثمره فعالیت‌های خود را به زودی مشاهده کند که این امر موجب تشویق دیگران در زمینه‌های پژوهشی می‌شود (فدائی، ۱۳۷۴).

پایان‌نامه‌هایی که دانشجویان رشته‌های مختلف دانشگاه‌ها و موسسات و مراکز آموزشی در سطوح تحصیلات دانشگاهی تهیه می‌کنند به دلایل فراوان و بخصوص از این جهت که اغلب نخستین فراورده‌های پژوهشی منظم و پیش بینی شده آنان است، از اهمیت خاصی برخوردار است. در واقع پایان‌نامه‌ها تا حد زیادی بازتاب تمایلات و سلیقه‌های ذهنی دانشجویان می‌باشند که طی دوران آموزش دانشگاهی شکل می‌گیرند و منسجم می‌شوند، لذا بررسی مفاد پایان‌نامه‌ها و روند موضوعی آنها می‌تواند هر خواننده را تا حدی با طرز فکر و سلیقه‌ها و جهت فکری دانشجویان آشنا سازد و نیز توجه استادان آنها به اولویت‌های موضوعی باشد و حتی امکان دارد راهنمایی برای برنامه ریزی‌های صحیح در آینده باشد. شاید

روشهای پژوهش بکار رفته در آنها پرداخته است. وی با استفاده از روش تحلیل محتوا و طبقه‌بندی موضوعی لیزا و ایزا به گروه‌بندی پایان‌نامه‌ها پرداخته است. نتایج بررسی نشان می‌دهد که بیشترین تعداد پایان‌نامه‌ها با ۴۸ عنوان (۱۶/۸٪) در گروه «سازماندهی، ذخیره و بازیابی اطلاعات» و بعد از آن «انواع کتابخانه‌ها» با ۳۳ عنوان (۱۱/۵٪) تدوین شده است و در گروه «حفظ و نگهداری» پایان‌نامه‌ای تدوین نشده است. کمترین تعداد پایان‌نامه‌ها با ۲ عنوان (۰/۷٪) به گروه موضوعی «کلیات کتابداری» پرداخته است و از لحاظ روش پژوهش، بیشترین درصد به روش توصیفی با ۷۹/۴٪ متعلق بوده است.

عباس حری (۱۳۷۸) در پژوهشی با عنوان "بررسی گرایش موضوعی آثار علمی و پژوهشی رشته کتابداری و اطلاع‌رسانی ایران از آغاز تا پایان سال ۱۳۷۷" به بررسی گرایش موضوعی ۲۴۹۰ اثر تولید شده در قالب مقاله، پایان‌نامه و طرح پژوهشی با استفاده از روش کتابسنجی پرداخته است. یافته‌ها نشان داد که بیشترین سهم تولیدات علمی متعلق به مقاله و سپس به ترتیب پایان‌نامه‌ها و طرح پژوهشی بوده است. بالاترین گرایش در مقالات به سمت «اطلاع‌رسانی»، در پایان‌نامه‌ها متوجه «کتابخانه‌ها»، و در طرح‌های پژوهشی متمایل به «کتابشناسی» بوده است. روند رشد در سه مقوله پایان‌نامه، طرح پژوهشی، و مقاله از ترتیب همگونی پیروی نمی‌کند و تنها در مواردی اندک با یکدیگر همسان هستند.

اسد الله آزاد و یزدان منصوریان (۱۳۸۰)، با بررسی مجموعه برگزیده‌ای از پایان‌نامه‌های دکترای کتابداری و اطلاع‌رسانی دانشگاه‌های خارج از کشور (۱۷۷ عنوان)، طی پنج سال (۱۹۹۴-۱۹۹۹) به تحلیل موضوعی پایان‌نامه‌های مورد بررسی پرداخت. نتایج این تحلیل موضوعی حوزه‌های علمی مورد علاقه پژوهشگران را طی این سال‌ها نشان می‌دهد. بیشترین گرایش موضوعی پایان‌نامه‌های مورد بررسی به «فن‌آوری اطلاعات و ارتباطات» و موضوعات وابسته به آن اختصاص دارد. «علوم رایانه‌ای» با بیشترین تأثیر در جایگاه نخست، سپس «علوم تربیتی» در جایگاه دوم، و «مدیریت» در جایگاه سوم و پس از آن علوم ارتباطات، ادبیات، و روان‌شناسی در جایگاه‌های بعدی قرار دارند. در میان انواع

۳- تعیین روشهای پژوهشی بکار رفته در پایان‌نامه‌های کارشناسی ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی.

۴- تعیین خلاء موضوعی پایان‌نامه‌ها.

فایده این پژوهش این است که با عنایت به یافته‌های مطالعه حاضر می‌توان تعیین کرد که سوگیری موضوعی آثار علمی و پژوهشی رشته کتابداری و اطلاع‌رسانی چگونه است و روند گرایش موضوعی آثار تولید شده در این حوزه به سمت چه موضوعاتی است تا بدین صورت مولفان، پژوهشگران، و مترجمان را به سوی انجام پژوهش، تألیف و ترجمه در موضوعهای موردنظر تشویق و راهنمایی کرد، و بالاخره در زمینه سیاست‌گذاری و برنامه ریزی برای پژوهشهای آتی این رشته تصمیم گرفت.

نتایج ارزیابی فعالیتها و تولیدات علمی ضمن اینکه معرف وضعیت فعالیتهای علمی - پژوهشی جامعه مورد بررسی است، می‌تواند عنصری مفید و کارآمد برای مدیریت و برنامه ریزی در امر تحقیق و توسعه باشد. با شناخت نقاط ضعف و قوت، می‌توان خط مشی تحقیقات آتی را طوری برنامه ریزی نمود که به پر شدن خلأها و تقویت نقاط ضعف بینجامد. انجام مستمر این ارزیابی‌ها و بهره‌گیری از نتایج آن در درازمدت می‌تواند موجب اعتلا و توسعه علم کتابداری و اطلاع‌رسانی در ایران شود. همچنین از دیگر فواید این پژوهش این است که از طریق کشف فرایندی که هر مقوله موضوعی و یا روش انتخابی برای پژوهش در این حوزه طی کرده است، می‌توان رابطه بین پژوهشهای قبلی و فعلی را کشف کرد و برای آن برنامه ریزی نمود، ضمن اینکه در می‌بایم آیا فرایند گرایش موضوعات پایان‌نامه‌ها، و روشهای پژوهشی آنها رابطه‌ای با یکدیگر دارند یا خیر. علاوه بر این با ارائه تصویری از گرایش‌های موضوعی یا روشهای پژوهشی پایان‌نامه‌ها، خلاءهای احتمالی شناسایی می‌شود و از این طریق می‌توان پژوهشهای آتی را جهت پرکردن خلاءها و یا حتی نیازهای جدید هدایت کرد.

شیرا کیان مهر (۱۳۷۶) در پژوهشی با عنوان "بررسی روند موضوعی پایان‌نامه‌ها کارشناسی ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی دانشگاه‌های مستقر در تهران طی سالهای ۱۳۶۶ تا ۱۳۷۵" به تعیین روند موضوعی پایان‌نامه‌ها و تعیین رشد کمی

موضوعات گروه موضوعی «فناوری‌های نوین» و «علم سنجی» از نوع صعودی بوده است.

دیمیتروف^۱ (۱۹۹۲) پژوهشی تحت عنوان "پژوهش در علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی پزشکی: تحلیل محتوا" را بررسی کرد. مقالات پژوهشی منتشره بین سالهای ۱۹۹۶ تا ۱۹۹۰ در بولتن‌های انجمن کتابداری پزشکی را با استفاده از روش تحلیل محتوا بررسی نمود و به چهار سوال ویژه پاسخ داد:

۱- چه موضوعاتی مورد علاقه کتابداران علوم پزشکی بوده است؟

۲- چه کسی این تحقیق را انجام داده است؟

۳- چه نوع روش تحقیقی در زمینه کتابداری و اطلاع‌رسانی پزشکی انجام شده است؟

۴- آیا کتابداران و اطلاع‌رسانان پزشکی از یافته‌های تحقیق خود بهره می‌برند؟

یافته‌ها نشان داد که ۵۱/۸٪ تحقیق توسط کتابداران و اطلاع‌رسانان پزشکی انجام شده است که از این تعداد ۴۵/۷٪ کاربردی است و ۲۹/۲٪ به موضوعات تئوری مربوط می‌شود و ۴۱٪ از روش تحقیق پیمایشی استفاده کرده‌اند. تعداد متوسط نویسندگان ۱/۸۵ نفر، متوسط طول مقالات حدود ۷/۲۵ صفحه و تعداد متوسط استنادها به هر مقاله ۹/۳۹٪ بوده است. «عبدولایه»^۲ (۲۰۰۰) در مقاله‌ای به بررسی و شناسایی

گرایش‌های پژوهشی پایان‌نامه‌های تحصیلات تکمیلی رشته کتابداری و اطلاع‌رسانی در فاصله سال‌های ۱۹۹۴ تا ۲۰۰۰ در دانشگاه بین‌المللی اسلامی مالزی پرداخته است. نتایج نشان داد که موضوع فناوری اطلاعات (با فراوانی ۵۰ درصد) و بعد از آن موضوع‌هایی چون نیازهای اطلاعاتی، مدیریت کتابخانه، استفاده از کتابخانه، و نشر، بیشترین تعداد پایان‌نامه‌ها را به خود اختصاص داده است. به موضوع‌هایی چون تاریخ کتابخانه‌ها، فهرست‌نویسی و رده‌بندی، نمایه‌سازی و چکیده‌نویسی، و دکومانتاسیون اصلاً پرداخته نشده است. از طرفی دیگر، بیش‌تر پایان‌نامه‌ها موضوع‌ها را در رابطه با دانشگاه‌ها، کتابخانه‌های

کتابخانه‌ها بیشترین پژوهش‌ها، به «کتابخانه‌های دانشگاهی» مربوط می‌شود، این پژوهش تصویری از گرایش‌های رشته کتابداری و اطلاع‌رسانی در زمان مورد بررسی را به نمایش گذاشته است.

افسانه محسن زاده (۱۳۸۱)، در پایان‌نامه خود با عنوان «تعیین تجربی معادله فرایند زیست موضوعات و روش‌های پژوهش پایان‌نامه‌های علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی ایران تا پایان سال ۱۳۷۸» و با هدف کشف معادله حاکم بر فرایند زیست موضوعات و روش‌های پژوهش پایان‌نامه‌های رشته علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی، به بررسی ۷۳۸ پایان‌نامه مقاطع کارشناسی ارشد و دکترای گروه‌های کتابداری و اطلاع‌رسانی دانشگاه‌های ایران از آغاز تأسیس تا پایان سال ۱۳۷۸ پرداخت. روش‌های مورد استفاده تحلیل محتوی، کتابسنجی و فنون ریاضی بوده است. برای تفکیک پایان‌نامه‌ها از نظر موضوعی، یک طرح موضوعی (شامل ۷ گروه موضوعی کلی و ۳۲ موضوع فرعی) بر مبنای نظام موضوعی لیزا تنظیم شده است. چگونگی فرایند زیست موضوعات و روش‌های پژوهش این پایان‌نامه‌ها در دانشگاه‌های مختلف نیز بررسی شده است. یافته‌ها نشان می‌دهد که تابع نوع درجه ۶ بر فرایند زیست تمامی موضوعات و روش‌های پژوهش پایان‌نامه‌ها حاکم بوده است. دو مقطع زمانی ۱۳۵۹-۱۳۶۲ و ۱۳۶۳-۱۳۶۶ دو مقطع مشترک در فرایندها هستند که در آنها شاهد افتادگی در منحنی هستیم. دو گروه موضوعی، «مواد و منابع» (۲۷درصد) و «کتابخانه‌ها، آرشیوها و مراکز اطلاع‌رسانی» (۲۲درصد)، بیشترین فراوانی‌ها را به خود اختصاص داده‌اند. در گروه موضوعی «کتابخانه‌ها، آرشیوها و مراکز اطلاع‌رسانی»، دو موضوع «سازمان و مدیریت» و «وضعیت کتابخانه‌ها، آرشیوها و مراکز اطلاع‌رسانی» هرگز در طول حیات خود دچار زوال نشده‌اند. موضوع «منابع مرجع» از موضوعاتی بوده است که قدمت آن به اولین مقطع زمانی دوره مورد بررسی باز می‌گردد، و لیکن منحنی زیست آن از نوع رو به افول بوده است. فرایند زیست موضوع «ادبیات کودکان و نوجوانان» از سیری رو به صعود تبعیت کرده است. منحنی‌های فرایند زیست اکثر

شیوه گردآوری اطلاعات

در این پژوهش برای گردآوری داده‌ها یا همان اطلاعات مربوط به پایان‌نامه‌ها با مراجعه به کتابخانه‌های دانشکده‌های مورد نظر و مراجعه به قفسه‌ها و با فیش برداری، اطلاعات پایان‌نامه‌ها جمع‌آوری شده است.

روش گردآوری داده‌ها در این بررسی، سیاهه کنترل بوده که اطلاعات مورد نیاز هر پایان‌نامه در آن درج شده است. این اطلاعات براساس سؤال‌های اصلی پژوهش تنظیم شده‌اند. برای تعیین دقیق موضوع‌های هر پایان‌نامه با کمک طبقه‌بندی موضوعی «لیزا» پایان‌نامه‌ها طبقه‌بندی شدند.

پژوهشگر با بررسی نظام‌های موضوعی رایج در رشته کتابداری و اطلاع‌رسانی نظیر نظام‌های موضوعی لیزا و ایزا، رده بندی دیویی و سایر نظام‌های موضوعی ابداعی که در پژوهش‌های پیشین این رشته با توجه به نیاز و موضوع کار توسط سایر پژوهشگران تدوین شده بود، به این نتیجه رسید که گویاترین نظام موضوعی برای بیان نظام موضوعی پایان‌نامه‌ها، نظام لیزا می‌باشد، هرچند که این نظام نیز خود دارای نواقصی از جمله مبهم بودن برخی عناوین موضوعی و یا کلی بودن آنهاست. از طرفی از آنجا که در این پژوهش، حضور برخی موضوعات اخص در ارائه نتیجه نهایی و ارائه تصویری روشن از تحولات نوین در موضوعات پایان‌نامه‌ها معنا دار بود تصمیم گرفته شد تا نظام موضوعی لیزا با برخی اصلاحات و اضافات، مبنایی برای نظام موضوعی مورد استفاده در این پژوهش باشد.

لذا به منظور جایدهی صحیح پایان‌نامه‌ها در موضوع مناسب با توجه به موضوعاتی که به پایان‌نامه‌ها اختصاص داده شد، برخی از موضوعات لیزا حذف و برخی به بخش‌های کوچک تر شکسته شد و یا در پاره‌ای موارد، موضوعات فرعی پراکنده تحت چند موضوع اصلی در لیزا، با عنوان یک موضوع در این تقسیم بندی جدید جای گرفت. همچنین چند موضوع جدید که در طرح لیزا نبود، به طرح موضوعی این پژوهش افزوده شد و در نهایت ۳۲ موضوع برای طبقه‌بندی موضوعی پایان‌نامه‌ها در این پژوهش در نظر گرفته شد. به منظور عدم پراکندگی این موضوعات و کسب

دانشگاهی، اعضای هیئت علمی، طراحی شغل، و خدمات مرجع، و تعداد کمی در رابطه با اقتصاد اسلامی، دانشمندان زیست‌شناس و حق مولف بررسی کرده بودند.

«فوسو» و «آلمنا»^۱ (۲۰۰۶) پایان‌نامه‌های کارشناسی ارشد رشته کتابداری و اطلاع‌رسانی را که در سال‌های ۱۹۹۸ تا ۲۰۰۵ درباره کتابخانه بالمش دانشگاه غنا به رشته تحریر در آمده تحلیل کردند. این تحلیل به مشخصات ظاهری پایان‌نامه‌ها، حوزه موضوعی آن‌ها، و این‌که آیا به وسیله کارکنان کتابخانه نوشته شده‌اند یا نه می‌پردازد. رویکرد دیگر آن، حصول اطمینان از به‌کارگیری پیشنهاد‌های پایان‌نامه‌ها توسط مدیریت کتابخانه بوده است.

روش پژوهش و توجیه روایی آن

برای آشکار شدن سیر گرایش موضوعات در طول زمان، می‌بایست پایان‌نامه‌ها از لحاظ موضوعی شناسائی می‌شدند، لذا در این پژوهش از روش تحلیل محتوا برای تعیین گرایش موضوعی استفاده شده است.

جامعه مورد مطالعه در این پژوهش شامل ۱۵۴ عنوان پایان‌نامه مقطع کارشناسی ارشد گروه‌های کتابداری و اطلاع‌رسانی دانشکده روانشناسی و علوم تربیتی دانشگاه تهران، دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه تربیت مدرس، و دانشکده مدیریت و اطلاع‌رسانی پزشکی دانشگاه علوم پزشکی ایران از ابتدای سال ۱۳۸۴ تا پایان سال ۱۳۹۰ است. لازم به ذکر است که ملاک گزینش ما برای سال‌های مورد نظر، تاریخ نوشته شده بر روی صفحه عنوان پایان‌نامه‌ها می‌باشد.

جدول ۱. چگونگی توزیع فراوانی پایان‌نامه‌ها در دانشگاه‌ها

نام دانشگاه	تعداد	درصد
دانشگاه تهران	۸۴	۵۵٪
دانشگاه علوم پزشکی ایران	۵۱	۳۳٪
دانشگاه تربیت مدرس	۱۹	۱۲٪
جمع	۱۵۴	۱۰۰٪

جدول ۲. چگونگی توزیع فراوانی پایان‌نامه‌ها در حوزه‌های موضوعی کلی

حوزه‌های موضوعی	تعداد	در صد
کلیات	۱۲	٪۸
کتابخانه‌ها، آرشیوها و مراکز اطلاع‌رسانی	۳۰	٪۱۹
خدمات و استفاده	۳۳	٪۲۳
مواد و منابع	۲۷	٪۱۸
سازماندهی	۶	٪۴
فناوری‌های نوین	۳۰	٪۱۹
علم‌سنجی	۱۶	٪۱۰
جمع	۱۵۴	٪۱۰۰

بر اساس جدول (۲) بیشترین تعداد پایان‌نامه‌ها در حوزه موضوعی «خدمات و استفاده» (۳۳ عنوان) ۲۱/۴۳ درصد، «کتابخانه‌ها، آرشیوها و مراکز اطلاع‌رسانی» و «فناوری‌های نوین» (۳۰ عنوان) ۱۹/۴۸ درصد بوده است. توزیع فراوانی پایان‌نامه‌ها در ۴ حوزه موضوعی دیگر، یعنی «کلیات» (۱۲ عنوان) ۷/۷۹ درصد، «مواد و منابع» (۲۷ عنوان) ۱۷/۵۳ درصد، «علم‌سنجی» (۱۶ عنوان) ۱۰/۳۹ درصد و «سازماندهی» (۶ عنوان) ۳/۹۰ درصد بوده است و تقریباً به هم نزدیک نیستند. گروه موضوعی کلیات ۷/۷۹ درصد (۱۲ عنوان) از فراوانی کل پایان‌نامه‌ها را به خود اختصاص داده است. در این گروه موضوعات آموزش کتابداری و اطلاع‌رسانی با ۳۳/۳۳ درصد و اطلاعات و اطلاع‌رسانی و چاپ و نشر هرکدام با ۲۵ درصد بیشترین فراوانی را به خود اختصاص داده‌اند و کمترین فراوانی به موضوع مبانی نظری کتابداری و اطلاع‌رسانی و همچنین موضوع خواندن (مطالعه) هرکدام با ۸/۳۳ درصد اختصاص دارد. بیشترین پایان‌نامه‌ها در گروه موضوعی کلیات در سالهای ۸۶ و ۸۹ با ۴ عنوان پایان‌نامه (۳۳/۳۳ درصد) تدوین شده است و کمترین عنوان در سال ۸۴ با یک عنوان (۸/۳۳ درصد) بوده است.

گروه موضوعی کتابخانه‌ها، آرشیوها و مراکز اطلاع‌رسانی ۱۹/۴۸ درصد (۳۰ عنوان) از مجموع کل پایان‌نامه‌ها را به خود اختصاص داده و در این گروه وضعیت کتابخانه‌ها، آرشیو و مراکز اطلاع‌رسانی با (۳۳/۳۳ درصد) بیشترین فراوانی را دارا می‌باشد و موضوع کارکنان با (۲۰ درصد) و سازمان و مدیریت (۱۳/۳۳ درصد) پس از آن قرار دارند، و در این گروه موضوعی

نتایج بهتر از این تفکیک موضوعی، طبقه‌بندی موضوعی لیزا با تغییراتی در این پژوهش اعمال شد.

پایان‌نامه‌ها در بخش موضوعی به دو شکل گروه‌بندی شده‌اند:

۱- پایان‌نامه‌های موضوعات فرعی تحت هر موضوع کلی

۲- همان پایان‌نامه‌های تفکیک موضوعی شده این بار بر اساس دانشگاه مربوطه نیز تفکیک شدند، تا تصویری از وضعیت گرایش‌های موضوعی در دانشگاه‌های مختلف نیز ارائه شود.

به منظور عدم پراکندگی این موضوعات و کسب نتایجی بهتر از این تفکیک موضوعی، موضوعات ۳۲ گانه در ۷ گروه موضوعی کلی جای داده شده است.

گردآوری و تجزیه و تحلیل یافته‌ها

ابزار گردآوری اطلاعات، سیاهه کنترل بوده است. تهیه دو لیست از موضوعات پیش‌بینی شده و روش‌های پژوهش و مقابله هر پایان‌نامه با آنها، کدگذاری لازم و گروه‌بندی پایان‌نامه‌ها.

پس از جمع‌آوری اطلاعات و دسته‌بندی آنها با استفاده از روش آمار توصیفی، به تحلیل داده‌ها پرداخته شد، همچنین از نرم افزار اکسل برای رسم نمودار و تجزیه و تحلیل داده‌ها استفاده شده است؛ واز طریق جداول توزیع فراوانی در هر حوزه موضوعی، میزان گرایش به هر حوزه موضوعی در سالهای مورد بررسی نشان داده، و سیر حرکت آنها نیز بررسی نمودار نمایش داده شده است.

نتایج و یافته‌ها

با بررسی ۱۵۴ عنوان پایان‌نامه تدوین یافته بین سال‌های ۱۳۸۴ تا ۱۳۹۰ در دانشگاه‌های دولتی شهر تهران، ملاحظه می‌شود که، بیشترین فراوانی پایان‌نامه‌ها به دانشگاه تهران با ۸۴ عنوان و «۵۴/۵۴» درصد، و سپس علوم پزشکی ایران با ۵۱ عنوان و «۳۳/۱۱» درصد اختصاص داشته، و دانشگاه تربیت مدرس با ۱۹ عنوان و «۱۲/۳۳» درصد دارای کمترین فراوانی بوده است.

اصطلاحنامه‌ها با (۴ عنوان)، ۶۶/۶۶ درصد و کمترین فراوانی مربوط به گروه‌های موضوعی نمایه‌سازی و فهرست‌نویسی هر کدام (یک عنوان) و ۱۶/۱۶ درصد می‌باشد. در این گروه، موضوع‌های گسترش و بازنویسی طرح‌های رده‌بندی و سرعنوان‌های موضوعی فاقد فراوانی می‌باشند و هیچ پایان‌نامه‌ای با این موضوعات در بین سالهای مورد بررسی فوق تدوین نشده است. سال ۸۴ و ۹۰ با ۲ عنوان (۳۳/۳۳ درصد) و بیشترین فراوانی را در بین سالهای مورد بررسی را به خود اختصاص داده‌اند و در سالهای ۸۵، ۸۷ و ۸۹ هیچ فراوانی وجود ندارد.

گروه موضوعی فناوری‌های نوین با (۳۰ عنوان)، ۱۹/۴۸ درصد از مجموع کل فراوانی‌ها را به خود اختصاص داده است. در این گروه بیشترین فراوانی مربوط به پایگاه‌ها و نظام‌های اطلاعاتی با (۱۳ عنوان)، ۴۳/۳۳ درصد و کمترین فراوانی مربوط به طراحی شبکه با (۲ عنوان)، ۶/۶۶ درصد می‌باشد. در بین سالهای مورد بررسی سال ۸۵ با (۶ عنوان) و ۲۰ درصد بیشترین فراوانی و سال ۸۸ با (یک عنوان)، ۳/۳۳ درصد کمترین فراوانی را به خود اختصاص داده است.

گروه موضوعی علم‌سنجی با (۱۶ عنوان)، ۱۰/۳۹ درصد از مجموع کل فراوانی‌ها را به خود اختصاص داده است. در این گروه، موضوع بررسی تولیدات علمی با (۵ عنوان)، ۳۱/۲۵ درصد بیشترین فراوانی را به خود اختصاص داده است و موضوع ارزیابی با (۳ عنوان) ۱۸/۷۵ درصد کمترین فراوانی را در این گروه به خود اختصاص داده است. سال ۸۶ با (۷ عنوان)، ۴۳/۷۵ درصد بیشترین فراوانی را در بین سالهای مورد بررسی در این گروه موضوعی را به خود اختصاص داده است و کمترین فراوانی مربوط به سال ۸۹ با (یک عنوان)، ۶/۲۵ درصد می‌باشد. و در سال ۸۵ هیچ عنوان پایان‌نامه‌ای در این گروه موضوعی تدوین نشده است و فاقد فراوانی می‌باشد.

در موضوع فراهم‌آوری مواد هیچ عنوان پایان‌نامه‌ای تدوین نشده است و فاقد فراوانی می‌باشد. بیشترین پایان‌نامه‌ها در سال ۸۵ با ۹ عنوان (۳۰ درصد) و سال ۸۷ با ۷ عنوان (۲۳/۳۳ درصد) و کمترین فراوانی پایان‌نامه‌ها در سال ۸۴ با یک عنوان (۳/۳۳ درصد) دارای فراوانی می‌باشند.

گروه موضوعی خدمات و استفاده ۲۱/۴۳ درصد (۳۳ عنوان) از مجموع کل پایان‌نامه‌ها را به خود اختصاص داده است، در این گروه بیشترین فراوانی به موضوع بررسی استفاده (۲۲ عنوان) با ۶۶/۶۶ درصد اختصاص دارد، پس از آن موضوع خدمات کتابخانه‌ای (۶ عنوان) با ۱۸/۱۸ درصد و سپس همکاری بین کتابخانه‌ای (۵ عنوان) با ۱۵/۱۵ درصد کمترین فراوانی را در این گروه به خود اختصاص داده است. سال ۸۷ با ۹ عنوان پایان‌نامه (۲۷/۲۷ درصد) و سال ۸۴ و ۸۶ با ۵ عنوان (۱۵/۱۵ درصد) بیشترین فراوانی را در بین سالهای مورد بررسی در این گروه موضوعی دارند و کمترین فراوانی مربوط به سال ۹۰ با ۳ عنوان (۹/۰۹ درصد) می‌باشد.

گروه موضوعی مواد و منابع ۱۷/۵۳ درصد (۲۷ عنوان) از مجموع کل پایان‌نامه‌ها را به خود اختصاص داده است. در این گروه بیشترین فراوانی به موضوع بررسی مواد و منابع (۱۷ عنوان) با ۶۲/۹۶ درصد، پس از آن منابع مرجع با (۸ عنوان) و ۲۹/۶۲ درصد و کمترین فراوانی مربوط به موضوع ادبیات کودکان و نوجوانان می‌باشد با (۲ عنوان) ۷/۴ درصد. در این گروه، موضوع نقد و بررسی و تصحیح متون فاقد فراوانی می‌باشد و هیچ عنوان پایان‌نامه‌ای در این زمینه تدوین نشده است. بیشترین فراوانی در بین سالهای در این گروه مربوط به سال ۸۴ می‌باشد با (۹ عنوان) ۳۳/۳۳ درصد و کمترین فراوانی در بین سالهای مورد بررسی این پژوهش مربوط به سالهای ۸۶، ۸۸ و ۹۰ با یک عنوان و ۳/۷ درصد می‌باشد.

گروه موضوعی سازماندهی با (۶ عنوان)، ۳/۹۰ درصد از مجموع کل فراوانی‌ها را به خود اختصاص داده است. در این گروه بیشترین فراوانی مربوط به گروه موضوعی

جدول ۳. گرایش‌های موضوعی در هر سه دانشگاه در سال‌های مختلف

موضوعات	سال	۱۳۸۴	۱۳۸۵	۱۳۸۶	۱۳۸۷	۱۳۸۸	۱۳۸۹	۱۳۹۰	مجموع	درصد
کلیات		۱	۴	۱	-	۴	۱	۱	۱۲٪	۸٪
کتابخانه‌ها، آرشیوها و مراکز اطلاع‌رسانی		۱	۹	۴	۷	۲	۴	۳	۳۰٪	۱۹٪
خدمات و استفاده		۵	۳	۵	۹	۴	۳	۴	۳۳٪	۲۱٪
مواد و منابع		۹	۳	۱	۷	۱	۵	۱	۲۷٪	۱۸٪
سازماندهی مواد		۲	-	۱	-	۱	-	۲	۶٪	۴٪
فناوری‌های نوین		۲	۴	۷	۷	۱	۳	۶	۳۰٪	۱۹٪
علم سنجی		۳	-	۷	-	۲	-	۳	۱۶٪	۱۰٪
مجموع		۲۳	۲۳	۲۶	۳۰	۱۵	۱۷	۲۰	۱۵۴	۱۰۰٪
در صد		۱۵٪	۱۵٪	۱۷٪	۱۹٪	۱۰٪	۱۱٪	۱۳٪	۱۰۰٪	

سال ۸۶ با ۲۶ عنوان و ۱۶/۸۸ درصد و سال‌های ۸۴ و ۸۵ هر کدام با ۲۳ عنوان و ۱۴/۹۳ درصد می‌باشد و کمترین فراوانی مربوط به سال ۸۸ با ۱۵ عنوان و ۹/۷۴ درصد می‌باشد.

با توجه به جدول (۳)، بیشترین فراوانی در بین سالهای مورد بررسی در دانشگاه‌های مورد بررسی، مربوط به سال ۸۷ با ۳۰ عنوان و ۱۹/۴۸ درصد می‌باشد و پس از آن مربوط به

جدول ۴. گرایش‌های موضوعی در دانشگاه تهران در سال‌های مختلف

موضوعات	سال	۱۳۸۴	۱۳۸۵	۱۳۸۶	۱۳۸۷	۱۳۸۸	۱۳۸۹	۱۳۹۰	مجموع	درصد
کلیات		۱	۳	۱	-	۲	-	۱	۸	۱۰٪
کتابخانه‌ها، آرشیوها و مراکز اطلاع‌رسانی		-	۵	۲	۳	-	۲	۳	۱۵	۱۸٪
خدمات و استفاده		۲	۱	۱	۳	۲	۱	۴	۱۴	۱۷٪
مواد و منابع		۹	۳	۱	۵	۱	۴	۱	۲۴	۲۹٪
سازماندهی مواد		۲	-	۱	-	-	-	۱	۴	۵٪
فناوری‌های نوین		۱	-	۲	۴	-	۳	۴	۱۴	۱۷٪
علم سنجی		۲	-	۳	-	-	-	-	۵	۶٪
مجموع		۱۷	۱۲	۱۱	۱۵	۵	۱۰	۱۴	۸۴	۱۰۰٪
در صد		۲۰٪	۱۴٪	۱۳٪	۱۸٪	۶٪	۱۲٪	۱۷٪	۱۰۰٪	

با توجه به جدول (۵)، بیشترین گرایش موضوعی در دانشگاه علوم پزشکی ایران مربوط به موضوع «فناوری‌های نوین» و موضوع «خدمات و استفاده» با ۲۵٪ و کمترین فراوانی در این دانشگاه از آن موضوع «سازماندهی مواد» با ۲٪ می‌باشد. همچنین بیشترین فراوانی در بین سال‌های مورد بررسی مربوط به سال ۱۳۸۷ با ۲۹٪ است.

با توجه به جدول (۴)، بیشترین گرایش موضوعی در دانشگاه تهران مربوط به موضوع «مواد و منابع» با ۲۹٪ و کمترین گرایش موضوعی در این دانشگاه مربوط به موضوع «سازماندهی مواد» با ۵٪ می‌باشد. همچنین بیشترین فراوانی در بین سال‌های مورد بررسی از آن سال ۱۳۸۴ با ۲۰٪ می‌باشد.

جدول ۵. گرایش‌های موضوعی در دانشگاه علوم پزشکی ایران در سال‌های مختلف

موضوعات	سال								
	۱۳۸۴	۱۳۸۵	۱۳۸۶	۱۳۸۷	۱۳۸۸	۱۳۸۹	۱۳۹۰	مجموع	درصد
کلیات	-	۱	-	-	۲	۱	-	۴	۸٪
کتابخانه‌ها، آرشیوها و مراکز اطلاع‌رسانی	۱	-	۲	۴	۲	۲	-	۱۱	۲۲٪
خدمات و استفاده	۱	۱	۳	۶	۲	-	-	۱۳	۲۵٪
مواد و منابع	-	-	-	۲	-	۱	-	۳	۶٪
سازماندهی مواد	-	-	-	-	۱	-	-	۱	۲٪
فناوری‌های نوین	۱	۴	۳	۳	۱	-	۱	۱۳	۲۵٪
علم سنجی	-	-	۲	-	۲	۱	۱	۶	۱۲٪
مجموع	۳	۶	۱۰	۱۵	۱۰	۵	۲	۵۱	۱۰۰٪
در صد	۶٪	۱۲٪	۲۰٪	۲۹٪	۲۰٪	۱۰٪	۴٪	۱۰۰٪	

جدول ۶. گرایش‌های موضوعی در دانشگاه تربیت مدرس و در سال‌های مختلف

موضوعات	سال								
	۱۳۸۴	۱۳۸۵	۱۳۸۶	۱۳۸۷	۱۳۸۸	۱۳۸۹	۱۳۹۰	مجموع	درصد
کلیات	-	-	-	-	-	-	-	-	۰٪
کتابخانه‌ها، آرشیوها و مراکز اطلاع‌رسانی	-	۴	-	-	-	-	-	۴	۲۱٪
خدمات و استفاده	۲	۱	۱	-	-	۲	-	۶	۳۲٪
مواد و منابع	-	-	-	-	-	-	-	-	۰٪
سازماندهی مواد	-	-	-	-	-	-	۱	۱	۵٪
فناوری‌های نوین	-	-	۲	-	-	-	۱	۳	۱۶٪
علم سنجی	۱	-	۲	-	-	-	۲	۵	۲۶٪
مجموع	۳	۵	۵	۰	۰	۲	۴	۱۹	۱۰۰٪
درصد	۱۶٪	۲۶٪	۲۶٪	۰٪	۰٪	۱۱٪	۲۱٪	۱۰۰٪	

دانشگاه علوم پزشکی ایران با (۴ عنوان) ۳۳/۳۳ درصد قرار دارد و در این گروه موضوعی در دانشگاه تربیت مدرس هیچ عنوان پایان‌نامه‌ای تدوین نشده است و فاقد فراوانی می‌باشد. در گروه موضوعی «کتابخانه‌ها، آرشیوها و مراکز اطلاع‌رسانی» دانشگاه تهران دارای بیشترین فراوانی می‌باشد با (۱۵ عنوان) و ۵۰ درصد. دانشگاه علوم پزشکی ایران با (۱۱ عنوان)، ۳۶/۶۶ درصد پس از آن قرار دارد و دانشگاه تربیت مدرس با (۴ عنوان) ۱۳/۳۳ درصد کمترین فراوانی را به خود اختصاص داده است.

در گروه موضوعی خدمات و استفاده، بیشترین فراوانی به دانشگاه تهران با (۱۴ عنوان)، ۴۲/۴۲ درصد و علوم پزشکی ایران با (۱۳ عنوان)، ۳۹/۳۹ درصد اختصاص دارد و کمترین

با توجه به جدول (۶)، بیشترین گرایش موضوعی در دانشگاه تربیت مدرس مربوط به موضوع «خدمات و استفاده» با ۳۳٪ و کمترین فراوانی مربوط به موضوع «سازماندهی مواد» با ۵٪ می‌باشد. همچنین در این دانشگاه در موضوعات «کلیات» و «مواد و منابع» هیچ فراوانی وجود ندارد. بیشترین فراوانی در بین سال‌های مورد بررسی از آن سال‌های ۱۳۸۴ و ۱۳۸۶ با ۲۶٪ می‌باشد و در سال‌های ۱۳۸۷ و ۱۳۸۸ در این دانشگاه هیچ پایان‌نامه‌ای تدوین نشده است.

درباره چگونگی فرایند گرایش موضوعات پایان‌نامه‌ها در دانشگاه‌های مختلف، یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد که در گروه موضوعی کلیات بیشترین فراوانی به دانشگاه تهران اختصاص دارد با (۸ عنوان)، ۶۶/۶۶ درصد و پس از آن

جدول ۸. چگونگی توزیع فراوانی جنسیت در تدوین پایان‌نامه‌ها در دانشگاه

تهران

نوع جنسیت	تعداد	درصد
پسر	۳۳	٪۳۹
دختر	۵۱	٪۶۱
جمع	۸۴	٪۱۰۰

با توجه به جدول (۸)، از مجموع ۸۴ عنوان پایان‌نامه که در دانشگاه تهران در طول سال‌های مورد بررسی تدوین شده است ۳۹ درصد (عنوان ۳۳) توسط پسران به رشته تحریر درآمده است و ۶۱ درصد (عنوان ۵۱) را دختران نوشته‌اند.

جدول ۹. چگونگی توزیع فراوانی جنسیت در تدوین پایان‌نامه‌ها در دانشگاه

علوم پزشکی ایران

نوع جنسیت	تعداد	درصد
پسر	۲۲	٪۴۳
دختر	۲۹	٪۵۷
جمع	۵۱	٪۱۰۰

با توجه به جدول (۹)، از مجموع ۵۱ عنوان پایان‌نامه که در دانشگاه علوم پزشکی ایران در طول سال‌های مورد بررسی تدوین شده است ۴۳ درصد (عنوان ۲۲) توسط پسران به رشته تحریر درآمده است و ۵۷ درصد (عنوان ۲۹) را دختران نوشته‌اند.

جدول ۱۰. چگونگی توزیع فراوانی جنسیت در تدوین پایان‌نامه‌ها در

دانشگاه تربیت مدرس

نوع جنسیت	تعداد	درصد
پسر	۹	٪۴۷
دختر	۱۰	٪۵۳
جمع	۱۹	٪۱۰۰

با توجه به جدول (۱۰)، از مجموع ۱۹ عنوان پایان‌نامه که در دانشگاه تربیت مدرس در طول سال‌های مورد بررسی تدوین شده است ۴۷ درصد (عنوان ۹) توسط پسران به رشته تحریر درآمده است و ۵۳ درصد (عنوان ۱۰) را دختران نوشته‌اند.

فراوانی مربوط به دانشگاه تربیت مدرس با (عنوان ۶) ۱۸/۱۸ درصد می‌باشد.

در گروه موضوعی مواد و منابع، بیشترین فراوانی را دانشگاه تهران با (عنوان ۲۴) ۸۸/۸۸ درصد به خود اختصاص داده است و بعد از آن دانشگاه علوم پزشکی ایران با (عنوان ۳) ۱۱/۱۱ درصد کمترین فراوانی را دارا می‌باشد. در این گروه موضوعی دانشگاه تربیت مدرس فاقد فراوانی می‌باشد و هیچ عنوان پایان‌نامه‌ای تدوین نشده است.

در گروه موضوعی سازماندهی بیشترین فراوانی با (عنوان) ۶۶/۶۶ درصد به دانشگاه تهران اختصاص دارد و کمترین فراوانی با (یک عنوان) ۳۳/۳۳ درصد به دانشگاه علوم پزشکی ایران اختصاص یافته است و دانشگاه تربیت مدرس در این گروه موضوعی فاقد فراوانی می‌باشد.

در گروه موضوعی فناوری‌های نوین بیشترین فراوانی در دانشگاه تهران با (عنوان ۱۴) ۶۶/۶۶ درصد و سپس دانشگاه علوم پزشکی ایران با (عنوان ۱۳) ۴۳/۳۳ درصد بوده است و کمترین فراوانی با (عنوان ۳) ۱۰ درصد به دانشگاه تربیت مدرس اختصاص یافته است.

در گروه موضوعی علم‌سنجی بیشترین فراوانی به دانشگاه علوم پزشکی ایران با (عنوان ۶) ۳۷/۵ درصد بوده است و پس از آن دانشگاه‌های تهران و تربیت مدرس با (عنوان) ۱۳/۲۵ درصد قرار گرفته‌اند.

جدول ۷. چگونگی توزیع فراوانی جنسیت در تدوین پایان‌نامه‌ها

نوع جنسیت	تعداد	درصد
پسر	۶۴	٪۴۲
دختر	۹۰	٪۵۸
جمع	۱۵۴	٪۱۰۰

با توجه به جدول (۷)، از مجموع ۱۵۴ عنوان پایان‌نامه، تعداد ۶۶ عنوان پایان‌نامه (۴۲ درصد) از پایان‌نامه‌ها را در طول سال‌های مورد بررسی این پژوهش را پسران نوشته‌اند و تعداد ۹۰ عنوان پایان‌نامه (۵۸ درصد) توسط دختران نگاشته شده است.

نتایج

همانطور که یافته‌های پژوهش نیز نشان می‌دهد، در پایان‌نامه‌های رشته علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی نیز تحولی در حال شکل‌گیری است، چه از لحاظ موضوعی و چه از لحاظ روش پژوهش. گرایش پرداختن به مباحث نظری و یا روش‌های پژوهشی که لازمه این نوع پژوهش‌ها است، کمتر شده است. روند روبه زوال روش پژوهش «کتابخانه‌ای» در پایان‌نامه‌های این رشته حاکی از این امر است. در همین حال مشاهده می‌شود که موضوعات و یا روش‌های پژوهشی که علمی تر هستند از اقبال بیشتری برخوردار شده‌اند. برای مثال موضوعات تحت گروه موضوعی «علم سنجی» و روش‌های پژوهش «تحلیل محتوا»، «طراحی سیستم» و «کتاب سنجی» در این پژوهش دارای روند رو به صعود هستند.

با مقایسه یافته‌های این پژوهش با یافته‌های پیشینه‌های ذکر شده برخی مشابهت‌ها در نتایج مشاهده می‌شود، از جمله این که، اگر می‌نیز در پژوهش خود به این نتیجه رسیده بود که بیشترین فراوانی‌ها در موضوعات پایان‌نامه‌ها به «مراجع» _ در این پژوهش با عنوان «منابع مرجع» آمده است و «انواع کتابخانه‌ها» _ در این پژوهش تحت عنوان «کتابخانه‌ها، آرشیوها و مراکز اطلاع‌رسانی» آمده است _ اختصاص داشته است. کاتوزیان نیز در پژوهش خود به این نتیجه رسیده بود که بیشترین فراوانی در پایان‌نامه‌ها به موضوع «مواد اطلاعاتی» _ در این پژوهش تحت عنوان «مواد و منابع» آمده است _ اختصاص داشته است. محسن زاده به این نتایج در پایان‌نامه خود دست یافت که دو گروه موضوعی «مواد و منابع» و «کتابخانه‌ها، آرشیوها و مراکز اطلاع‌رسانی» بیشترین فراوانی‌ها را به خود اختصاص داده‌اند.

پیشنهادها

پیشنهادها را می‌توان در دو مقوله ارائه داد: یکی ناظر بر بهینه کردن نتایج بدست آمده و دیگری توصیه برای پژوهش‌های آتی است.

- در مورد بکارگیری نتایج بدست آمده از این پژوهش نکات زیر ممکن است حائز اهمیت باشد:

جبران خلاءهای پژوهشی در رشته کتابداری و اطلاع‌رسانی نیاز به سیاستگذاری و برنامه ریزی همه جانبه دارد که گروه‌های آموزشی، مراکز و نهادهای مسئول در زمینه تولید مقالات، پایان‌نامه‌ها و طرح‌های پژوهشی می‌بایست در دستور کار خود قرار دهند.

با توجه به نتایج بدست آمده از این پژوهش و همچنین پژوهش‌های پیشین در این زمینه در حوزه علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی پیشنهاد می‌گردد به بررسی بیشتر در مورد علت کم بودن تعداد پایان‌نامه‌ها در گروه‌های موضوعی که یا اصلاً پایان‌نامه‌ای در آنها تدوین نشده و یا تعداد پایان‌نامه‌ها در این گروه‌های موضوعی خیلی کم است، توجه شود. و همچنین پیشنهاد می‌شود، که گروه‌های کتابداری و اطلاع‌رسانی دانشگاه‌های مجری دوره کارشناسی ارشد این رشته موضوعاتی را برای انجام کار پژوهشی پایان‌نامه دانشجویان بپذیرند که در آن حوزه کمتر کار شده است و یا کاری در آن حوزه انجام نشده است. همچنین استادان راهنما و مشاور موضوعاتی را به دانشجویان پیشنهاد کنند که کمتر کار شده است. با توجه به نتایج این پژوهش به گروه‌های کتابداری و اطلاع‌رسانی دانشگاه‌های مختلف توصیه می‌شود که باهم در ارتباط بوده و هر سال موضوعات و عناوین پایان‌نامه‌های آن سال را برای دیگر دانشگاه‌ها تشریح نمایند تا از دوباره کاری‌ها جلوگیری بعمل آید.

گروه‌های آموزشی، دانشجویان را وا دارند که موضوع‌های بدیعی را برای پایان‌نامه‌های خود در نظر گیرند و از تکرار کارهایی که به دلیل داشتن الگویی واحد سهل تر و مطمئن تر به نظر می‌رسد بپرهیزند و بانواندیشی‌های خود بر غنای فکری رشته بیفزایند.

- در مورد تحقیقات آینده موارد زیر را می‌توان توصیه کرد:

۱- با توجه به بازه زمانی کم این پژوهش، پیشنهاد می‌گردد در آینده در یک دوره (نیم قرن) این فرآیند مورد مطالعه قرار گیرد.

۲- بررسی سیر گرایش موضوعی و روش‌های پژوهش پایان‌نامه‌های دوره کارشناسی ارشد و دکترا در رشته کتابداری و اطلاع‌رسانی دانشگاه‌های ایران.

رهادوست، فاطمه (۱۳۸۴). مباحث نظری در کتابداری و اطلاع‌رسانی. تهران: نشر کتابدار.

صدیق بهزادی، ماندانا؛ حسین‌نیا، سیمین (۱۳۷۹). چکیده پایان‌نامه‌های کتابداری و اطلاع‌رسانی. تهران: کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران؛ مرکز اطلاع‌رسانی و خدمات علمی جهاد سازندگی.

فدایی، غلامرضا (۱۳۷۴). تحلیلی بر روشهای تهیه پایان‌نامه‌های دوره کارشناسی ارشد و دکترا. فصلنامه پژوهش و برنامه ریزی در آموزش عالی دوره ۱، شماره ۳.

فدایی، غلامرضا (۱۳۷۵). کتاب و کتابخانه: مدیریت و توسعه فرهنگی (مجموعه مقالات). تهران: سازمان مدارک فرهنگی انقلاب اسلامی، گروه انتشارات.

کاتوزیان، آذر (۱۳۷۴). «بررسی وضعیت متون فارسی کتابداری و اطلاع‌رسانی از بهمن ماه ۱۳۷۵ تا پایان سال ۱۳۷۲». پایان‌نامه کارشناسی ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی، دانشگاه آزاد اسلامی.

کوهن، لوئیس؛ هالیدی، میشل (۱۳۷۶). آمار در علوم تربیتی و تربیت بدنی. ترجمه علی دلاور. تهران: دانشگاه علامه طباطبایی.

کیانمهر، شیبیا (۱۳۷۶). «بررسی روند موضوعی پایان‌نامه‌های کارشناسی ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی دانشگاه‌های مستقر در تهران طی سالهای ۱۳۶۶ لغایت ۱۳۷۵». پایان‌نامه کارشناسی ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی پزشکی، دانشکده مدیریت و اطلاع‌رسانی پزشکی، دانشگاه علوم پزشکی ایران.

محسن زاده کورایم، افسانه (۱۳۸۱). تعیین تجربی معادله فرآیند زیست موضوعات و روش‌های پژوهش پایان‌نامه‌های علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی ایران تا پایان سال ۱۳۷۸. پایان‌نامه کارشناسی ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی، دانشکده علوم تربیتی و روان‌شناسی، دانشگاه تهران.

ملیح، سعید (۱۳۷۶). «تحلیل محتوای مقالات کتابداری و اطلاع‌رسانی در نشریات ادواری فارسی منتشر شده در سالهای ۱۳۷۰-۱۳۷۴». پایان‌نامه کارشناسی ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی پزشکی، دانشکده مدیریت و اطلاع‌رسانی پزشکی ایران.

هریس، مایکل (۱۳۷۶). پوزیتیویسم و تحقیق در کتابداری و اطلاع‌رسانی. در عباس حری. مروری بر اطلاعات و اطلاع‌رسانی. تهران: دبیرخانه هیئت امنای کتابخانه‌های عمومی کشور، نشر کتابخانه.

۳- بررسی سیر گرایش موضوعی در سایر حوزه‌های علمی

۴- بررسی فرآیند روش‌های پژوهش پایان‌نامه‌ها در حوزه‌های علمی دیگر

۵- ردیابی چگونگی ورود موضوع و یا روش پژوهشی به کار رفته در پژوهش‌ها از یک دانشگاه به سایر دانشگاه‌ها.

منابع

آذرانفر، جوانه (۱۳۸۵). تحلیل محتوای پایان‌نامه‌های رشته کتابداری و اطلاع‌رسانی سال‌های ۱۳۷۳ تا ۱۳۸۲، موجود در پژوهشگاه اطلاعات و مدارک علمی ایران. فصلنامه علوم و فناوری اطلاعات، دوره ۲۱ شماره ۴: ۱۹-۳۹

احمد لاری، رکن‌الدین؛ فرزین، فرزانه (۱۳۷۶). «بررسی مقالات کتابداری و اطلاع‌رسانی (۱۳۵۸-۱۳۷۴)». کتابداری. ۲۶ و ۲۷: ۳۹-۵۱.

اکرمی، روح‌انگیز (۱۳۷۱). «ارزیابی پایان‌نامه‌های کارشناسی ارشد کتابداری از نظر کاربرد روش‌های تحقیق در آنها از سال ۱۳۵۵-۱۳۷۰ در سه دانشگاه تهران، شیراز و علوم پزشکی ایران». پایان‌نامه کارشناسی ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی پزشکی، دانشکده مدیریت و اطلاع‌رسانی پزشکی، دانشگاه علوم پزشکی ایران.

باتر، پیرس (۱۳۸۲). جنبه‌های نظری علم کتابداری. ترجمه هوشنگ ابرامی، تهران: کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران.

بنی اقبال، ناهید (۱۳۶۸). «پایان‌نامه بعنوان تحقیق و اطلاع‌رسانی». مجموعه مقالات سمینار تحقیق و توسعه، ص: ۵۶۲.

جمشیدی، مسعود (۱۳۶۶). «بررسی موضوعی متون فارسی کتابداری از سال ۱۳۳۴ تا سال ۱۳۶۰» پایان‌نامه کارشناسی ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی، دانشگاه علوم تربیتی، دانشگاه تهران.

حری، عباس (۱۳۷۸). «بررسی گرایش موضوعی آثار علمی و پژوهشی رشته کتابداری و اطلاع‌رسانی ایران از آغاز تا پایان سال ۱۳۷۷». فهرستهای رایانه‌ای: کاربرد و توسعه: مجموعه مقالات همایش کاربرد و توسعه فهرستهای رایانه‌ای در کتابخانه‌های ایران، ۲۷ و ۲۸ آبان ۱۳۷۸. ص ۵-۲۵.

رضایی افخم، فاطمه (۱۳۷۲). «بررسی روند موضوعی و تعیین موضوعات و نشریات هسته مقالات چکیده شده در LISA بین سال‌های ۱۹۸۶-۱۹۹۰». پایان‌نامه کارشناسی ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی پزشکی، دانشکده مدیریت و اطلاع‌رسانی پزشکی، دانشگاه علوم پزشکی ایران.

- Abdoulaye, Kaba. 2002. Research trends in library and information science at the international islamic university malaysia. *Library Review* 51 (1): 32-37.
- Campbell, Barbara Ruth (1995). "Growth of the medical research literature on non-western medicine as indexed by the national library of medicine from 1966-1993: an example of a scientific paradigm change" PHD Dissertation, rutgers the state university of New Jersey, New Brunswick.
- Davis, John M. (1970). "The transmission of information in psychiatry", in 33 rd annual meeting american society for information science (October 11-15 1970), Processing. Philadelphia: American Society for Information Science.
- Fosu, V. K. , and A. A. Alemna. 2006. An analytical study of masters dissertations on the blame library, university of Ghana, Logon. *African journal of library, archives & information science* 16 (2): 71-78.
- Goff man, William (1970). "A general theory of communications", in tefko saracevic. *Introduction to information science*. New York: R. R. Bowker Company, p 726-747.
- (1970). "Mathematical approach to the spread of scientific Ideas: The history of mast cell research", in tefko saracevic. *introduction to information science*. New York: R. R. Bwowker Company, p65-69.
- (1966). "). "Mathematical approach to the spread of scientific ideas: the history of mast cell research". *Nature*. 5061.
- Huanwen, C. (1996). "A bibliometric study of library and information research in". *Asian libraries*. Vol 5 (2): 30 – 45.
- Jaervelin, K. ; Vakkari, P. (1993) "The evolution of library and information science 1965-1985: A content analysis of journals artiles". *Information processing and management*. Vol 29 (1): 129-144.
- Kajberg, Leif (1995). "A content analysis of formalzed interpersonal communication in the library and information field in Denmark, 1957-1986". *New review information and library research*. Vol 1. Jan.: 85-112.
- (1996) "A content analysis of library and interpersonal science serial literature published in Denmark, 1957-1986". *Library and interpersonal science research*. 18. winter: 25-52.
- Kumar, Suhasini (1995). "Content analysis of journal literature in library interpersonal science from June 1994 – June 1995". Master; s research paper; Kent State University.
- Lancaster; F. W.; Lee;J. L. (1985). "Bbibliometric techniques applied to issues management: A case study". *journal of the american society for information science*. 36. Now.: 389-397.
- Ungern - sternberg; SaraVon (2000). "Scientific communication and bibliometrics". [Online]. Avalsble: <http://www.abo.fi/~Sungern/Learning/Commoo.htm>.
- هویدا، علیرضا (۱۳۷۸). *آمار و روش‌های کمی در کتابداری و اطلاع‌رسانی*. تهران: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاهها (سمت).
- یورلند، بیرگر (۱۳۸۱). *بنیادهای فلسفی، نظری، و عملی علم کتابداری و اطلاع‌رسانی*. ترجمه عبدالحسین آذرننگ، در علیرضا بهمن آبادی (ویراشگر). مبانی، تاریخچه و فلسفه علم اطلاع‌رسانی، تهران: کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران.
- یوسفی، احمد (۱۳۷۹). «مقایسه گرایش موضوعی مقالات کتابداری و اطلاع‌رسانی ایران و پایگاه اطلاعاتی ایزا در سالهای ۱۳۷۵-۱۳۷۷». پایان‌نامه کارشناسی ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی، دانشگاه علوم تربیتی، دانشگاه تهران.